

DOĞAL VE KÜLTÜREL DEĞERLERDE ANTROPOJEN ETKİLER: KİLİS ÖRNEĞİ* **ANTHROPROGENIC EFFECTS IN NATURAL AND CULTURAL VALUES IN KILIS**

Selahattin ÇELİK**

Öz

Yeryüzündeki canlı ve cansız varlıkların karşılıklı etkileşimlerinin sürdüğü en geniş doğal ortam olan yeryüzü; bu gelişmelerin olumsuz etkilerinin en temel düzeyde hissedildiği ortamdır. Maddi refahı ve kendi isteklerini diğer bütün arzularından daha önemli olarak algılayan modern insanın tüketim çılgınlığı temelde iki odağa yönelir: Çevre ve Kültür. Üretim artması, insan ihtiyaçlarının farklılaşması, yaşam tarzının değişmesi gibi durumlar; mimari, şehirleşme, çevre bilinci, doğa-insan etkileşimleri gibi konularda büyük problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Batının yaşadığı modernleşme tecrübesini Batı'dan daha kısa bir sürede yaşayıp aradaki farkı kapatmaya çalışan doğu toplumları, toplumsal ve çevresel felaketleri daha hızlı bir biçimde yaşamaktadır. Bu sebeple Anadolu şehirlerinde çöplüğe dönmüş doğal yaşam alanlarına ya da koca binaların arasında kaybolmuş yüzlerce yıllık tarihi eserlere rastlamak mümkündür. Özellikle Osmanlı Medeniyeti'nin Ortadoğu'ya bakan önemli şehirlerinden biri olan Kilis; göç, sanayileşme, kentleşme, çarpık yapılaşma gibi modernizme has problemleri oldukça acılı bir biçimde yaşamaktadır.

Bu çalışmada modernizmin dayattığı algılama biçiminin; doğal çevreye ve kültürel dokuya verdiği zararlar, Kilis örneği çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Kilis, Doğal ve Tarihi Doku.

Abstract

The earth as the largest environment which interaction between living and inanimate objects, effected by these negative influences at its foundations. Modern man, who accepts the material well-being and the self-needs which are more important than all the other needs, will focus his consumption frenzy on two things: the environment and the culture. Situations like increase in the production, the diversity of human needs, changing in living style causes great problems in architecture, urbanisation, environmental consciousness, interaction between human and nature.

The eastern societies which try to do modernisation experience of the west in shorter time than the west and close the gap with the west, experiences social and environmental disasters in faster pace. Because of this, in the cities of Anatolia it is possible to encounter living quarters which turned into wastelands or thousands years old historical artifacts in the middle of huge blocks. Especially Kilis as one of the important cities of the Ottoman civilisation which faces the Middle East painfully experiences immigration, industrialisation, conurbation problems which are specific to modernisation.

In this proceeding, damage on natural environment and cultural texture made by the perception forced by modernisation will be discussed in example of Kilis.

Keywords: Cultural Heritage, Kilis, Naturel and Historical Texture.

* Bu çalışma 14-16 Mart 2019 tarihleri arasında Mersin'de düzenlenen Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, selahattincelik@kilis.edu.tr

1. Giriş

Doğal ve kültürel miras, geçmişten günümüze insanına kalan en değerli varlıklardır. Bu değerli varlıkları çok titiz bir şekilde korumak, bu da yetmez olumlu yönde değiştirerek gelecek nesillere ulaştırmak uygar insanın en önemli görevi olmalıdır. İnsan yeryüzüne gelmesinden itibaren doğal ortam üzerinde etkili olmaya ve onu değiştirmeye başlamıştır. Günümüzden 3 bin yıl kadar önce iyice belirginleşen insan faaliyetleri sonucu doğal ortam yer yer önemli ölçüde değişmeye uğramıştır. İnsanlar doğal süreçler üzerinde, bazen bilerek bazen de sonuçlarını tahmin edemeden, genelde tahrip edici bir etki meydana getirecek müdahalelerde bulunmuşlardır. İnsanın, canlıların yaşamının olmazsa olmazı olan doğal bitki örtüsünü büyük oranda değiştirmesi için kendi varlığı zaten yeterli olmuştur. Müdahaleler sonucu meydana gelen değişimler tek başlarına kalmamış, çevresel ve ekolojik sistemlerdeki herhangi bir değişiklik bütün sistem boyunca başka değişimler yaratmıştır. Bu müdahalelerden birisi Poleolitik dönemden beri bilinen ateş yoluyla olmuştur (Tümertekin ve Özgüç, 2014, 514).

Doğal ortam üzerindeki en büyük olumsuz etkilerden biri de gene insanın doğal bitki örtüsünü tahrip etmek suretiyle sebep olduğu erozyon olayıdır. Özellikle engebeli arazilerde bitki örtüsünün tahribi sonucu oluşan bu beşeri felaket, büyük göçlere ve hatta bazı medeniyetlerin çökmesine bile sebep olmuştur. Özellikle 19. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan hızlı nüfus artışı, sanayileşme, tarımda aşırı ilaç kullanımı, radyoaktif maddelerin yaygınlaşması, doğal dengenin bozulmasına yol açmış, başta insan olmak üzere tüm canlılar farklı ölçüde zarar görmeye başlamıştır (Atalay, 2011, 287-369).

Son zamanlarda kültürel ve doğal ortamı tehdit eden faktörlerin başına çevre kirliliği oturmuştur. Doğal çevre gün geçtikçe artan bir hızla kirlenmektedir. Hızlı nüfus artışı ve durmaksızın devam eden aşırı kentleşmeden doğan temel sorunlardan bir grubunu da kuşkusuz çevre sorunları oluşturur (Doğanay, 1997, 461). Bu bağlamda kirliliğin ana sebebi, yeterince eğitilemeyen ve kontrol altına alınamayan dengesiz nüfus artışıdır. Hızlı nüfus artışı ile beraber her alanda tüketim artmakta, artan tüketim çılgınlığı da beraberinde çevre kirliliğini getirmektedir. Doğal kaynaklar hızla azalırken, tüketimle çoğalan atıkların, gerekli önlemler alınmadan, doğal ortama gelişigüzel terk edilmesi, kontrol altına alınması gittikçe zorlaşan çevre kirliliğinin oluşmasına ortam hazırlamaktadır. Kirlenen doğal çevrede, yaşayan canlı ve cansız varlıkların bir kısmı tamamen ortadan kalkmakta, kalanlar ise fitratına uygun doğal özelliklerinden uzaklaşmaktadır. Bu durum canlılarda ciddi rahatsızlıklara yol açmakta, yaşam kalitesini düşürmekte hatta yaşamı tehdit etmektedir.

Günümüz dünyasında modernizmin getirdiği yeni üretim ve tüketim koşulları birçok alanda olduğu gibi, insan çevre etkileşiminde de büyük sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunlar bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de açık bir biçimde tüm etkileri ile görülebilmektedir. Özellikle kültürel gelişim ile teknolojik gelişimin paralel ilerlemediği toplumlarda üretimin yarattığı tahribat daha net bir biçimde kendini açığa vurmaktadır. Sanayi devriminin getirdiği şartlarla üretimin ve buna paralel olarak insanların gelirinin artması, yaşam şartlarının iyileşmesini sağlamıştır. Kültürel gelişimin üretim ve tüketim şartlarına ayak uyduramaması sonucunda ortaya çıkan tüketim çılgınlığı, insanların tükettikleri ürünlerle birlikte çevreye yönelik tutumlarının da bir tüketim çerçevesinde algılanmasına neden olmuştur.

2. Doğal Varlıklarda Tahribat

Türkiye'nin pek çok yerinde olduğu gibi Kilis Yöresinde de doğal varlıkların hunharca yok edildiğine dair iddialar vardır. Bu iddiaların doğruluk derecelerinin ortaya koyulması için ciddi bilimsel araştırmalara ihtiyaç vardır. Bitkilerin günümüzden önceki dönemlere ait dağılımları özellikle sığ sularda, lagünlerde bulunan tortul tabakalar ve kömür yataklarında bulunan bitki kalıntıları ile tayin edilir. Bu metotla Anadolu'da vejetasyon örtüsünün geçmişten günümüze kadar geçirdiği evrim kabaca belirlenebilir. Az da olsa şimdiye kadar yapılan araştırmalar, Tersiyerde bitki örtüsünün günümüze göre son derece gür olduğunu açıkça göstermektedir (Atalay, 2015, 197).

Bir yerin bitki örtüsü, oranın iklim şartlarına göre şekillenir. Akdeniz ikliminin etkisinin bariz bir şekilde görüldüğü Kilis'te büyük oranda kışın düşen yıllık yağış ortalaması 522 mm olup yağışların tamamına yakını yağmur şeklindedir. Yıllık ortalama sıcaklık oldukça yüksek olup 17 derecenin üzerindedir. Bitki örtüsü bakımında Güneydoğu Anadolu stepleri ve Akdeniz türleri arasında bir geçiş kuşağında yer alan Kilis'te yüzölçümün (% 6-7 kadarlık bir kısmının (Kesici 1994, 49), bir başka çalışmada da yüzölçümünün % 12'sinin orman ve koruluk alanlarla kaplı olduğu (Yıldız, 2011, 9) belirtilmiştir. Bu oran Türkiye ortalamasından düşüktür. Ancak Güneydoğu Anadolu genelinde düşünüldüğü zaman bu oran oldukça yüksektir. Bu orana makilik alanlar da dâhil olduğundan ormanlık alanlardaki ağaçların verim kalitesinin fazla olduğu söylenemez.

Kilis yöresinde geniş ölçüde tahribat gören ormanlar bugün yer yer küçük topluluklar halinde tutunmaya çalışmaktadırlar. Bu topluluklarda yer alan başlıca türler; kızılçam, çeşitli meşe türleri, katran ardıcı, sandal, teşbih ağacı, sakız, menengiç, akçakesme, karaçalı, bazı yabancı meyve ağaçları, sumak ve diğer maki formasyonlarıdır. Yeterli olmasa da yapılan ağaçlandırma çalışmalarıyla bitki örtüsü alan ve tür bakımından zenginleştirilmeye çalışılmaktadır.

Kilis İli sınırları içinde ormanlarla kaplı alanlardan birisi, il sınırlarının kuzeybatısındaki serpantin yapılı Kurt Dağlarıdır. Burada Hisar, Topallar, Deliosman ve Hasancalı köyleri arasında kalan kısım, bölgede ormanların en yoğun olduğu sahayı oluşturur. Buradaki vejetasyon içinde Kermez mesesi, seyrek olarak Katran Ardıcı, Sandal, Tespih Ağacı, Sakız, Menengic, Pınar Mesesi, Akçakesme ve Mazı Mesesi bulunmakla beraber, en yaygın olan tür Kızılçamlardır. Buradaki orman, bölgedeki tüm orman alanının 1/3 unu oluşturmasına rağmen, orman içi ağaçlandırma nedeni ile sahadaki diğer ormanlardan daha güldür. Bu orman alanının daha doğuya doğru genişlemesine, söz konusu dağlık kuşaktan itibaren güneydoğu yönünde uzanarak Sabun Suyuna kadar ulasan Yedigöz Bazalt Platosu engel teşkil eder. Bazalt platosu üzerinde blok halindeki tasların temizlenerek tarım arazisi sekline dönüştürülmemiş kesimlerde kızıl camların yoğun olduğu orman yerine Kermez Meşeleri, Tespih ağaçları ve Karacalılardan oluşan cılız bir formasyon gelişmiştir. Bu platodan Sabun Suyuna kadar olan kesimde arazi çok daha seyrek bir maki formasyonu ile kaplıdır. Oluşan tahribat ve şiddetli eğimler nedeniyle toprağın süpürülmesine bağlı olarak Kızılçamlar iyice seyrelmiş, Kermez Meşeleri çalı karakterini almıştır. Kilis Ovası ve Sinnep Suyu arasındaki düzlüklerin tamamına yakını tarım alanlarına tahsis edilmiştir. Buralarda zeytin, Antep fıstığı ve üzüm yaygın olarak görülen kültür bitkileridir. Tarım arazisi dışında kalan sahalar ise step formasyonu ile kaplıdır (Yıldız, 2011, 10).

Ormanlık alanlar yaban yaşamı yönünden oldukça zengin olup buralarda yaban domuzu, kurt, çakal, tilki, tavşan, karga, kuyruksüren, keklik, bildircin, üveyik, ördek, kaz, su çulluğu, kaya güvercini, bağirtlak, kıl kıvrık gibi hayvan türleri yaşamaktadır (Kilis Gezi Rehberi, 4-5). Kilis yöresinde görülen iklim şartları göz önüne alındığında, Türkiye'nin birçok yöresinde olduğu gibi buranın da çok daha geniş ve gür bir bitki örtüsüne sahip olmasının gerektiği düşünülmektedir. Kilis'in bulunduğu yerin coğrafi konumu, buradaki bitki örtüsünün fazlaca tahrip edilmesinin en önemli sebepleri arasındadır. Zira Kilis yöresi, dünyanın en eski uygarlık merkezlerinden bir olan Mezopotamya gibi ormanlardan yoksun bir sahaya en yakın ormanlarla kaplı bir alandır. Bu durum ve Kilis'in göçebe hayvancılığa uygun bir konumda yer alması burada bitki örtüsü tahribinin çok eski zamanlardan beri devam etmekte olduğunu göstermektedir (Kesici, 1994, 50).

Daha yakın bir zamanda Kilis yöresinin günümüzden çok daha geniş ve gür bir bitki örtüsüne sahip olduğunu gösteren önemli kanıtlar vardır. Çok değil, daha bir insan ömrü kadar bir zaman önce şehrin meydanlarında kurulan pazarlarda merkep yükleriyle odun satışlarını gösteren resimler vardır. Bu resimlerde satışa sunulan odunların şehir çevresindeki doğal bitki örtüsüyle kaplı alanlardan kesilip pazarlandığı açıktır. Yine kırsal alanlardaki eski yapılarda yaygın olarak kullanılan ahşap malzemenin çevredeki orman kalıntılarından elde edilerek yapılacak ve yakacak olarak kullanıldığı ve böylece doğal bitki örtüsünün tahrip edildiğini göstermektedir.

Kilis yöresinde Akdeniz iklim şartları hâkimdir. Bu iklimin en önemli özelliklerinden biri oldukça uzun ve kurak bir yaz mevsiminin yaşanmasıdır. Bu şartlarda ormanların gelişmesi, hiç olmazsa varlığını devam ettirebilmesi için gerekli olan yağış miktarı kritik seviyededir. Bu olumsuzluk karşısında varlığını çok güç bir şekilde devam ettiren doğal bitki örtüsü, bir de tahrip edici antropojen etkilere maruz kalınca gün geçtikçe alanını daraltmış ve yöre bitki örtüsü bakımından bugünkü seyrek ve yer yer çıplak bir görünüm almıştır.

**Foto 1: Kilis çevresinde günümüze kadar ulaşabilen bitki topluluklarından biri (Resul Osman Dağı).
Bu alanlar olumlu antropojen etkilerle zenginleştirilmiştir.**

Doğal bitki örtüsünün hunharca tahrip edilmesine karşılık, bu alanda takdir edilecek olumlu antropojen etkilerden de söz edilebilir. Resul Osman Dağı ağaçlandırma alanı, Kilis-Hatay karayolu boyunca gerçekleştirilen ağaçlandırma şeridi, Tarsus'taki okaliptüs alanı, Gaziantep Şehri etrafındaki yeşil kuşak ve daha birçok şehirlerin etrafında özel ve kamu kuruluşlarının oluşturduğu yeşil kuşaklar bitki örtüsünün zenginleştirilmesi ile ilgili olarak takdir edilecek olumlu değişimler olarak kaydedilebilir. Ancak bu faaliyetler, hunharca tahribat karşısında deve de kulak misali oldukça küçük çaplı olumlu değişimler olarak kalmıştır.

3. Kültürel Mirasın Yok Olma Tehlikesi

Varlıklarını günümüze kadar devam ettiren şehirler, fiziki yapıları ve sosyal gelenekleri ile tarihi şehirlerdir. Tarihi şehirler sınıfına giren illerden biri de Kilis'tir. Bu şehirlerde en eski çağlardan itibaren pek çok kültürün tabakalarını görmek mümkündür. Bu kültür tabakaları, o şehrin kimliği, özelliği ve adeta nesebidir (Öztürk, 2013, 10). Bir kentin tarihi mekânları olarak kendini gösteren kültürel miras, toplum refahının en değerli parçasıdır (Kurtar ve Somuncu, 2013, 35). Bizden önce yaşayanların bıraktığı tarihi kültürel kalıntılar dünyada yaşayan insanların hepsini ilgilendiren ve geçmişten günümüze intikal eden değerli miraslardır. Bu yüzden hangi medeniyete mensup olursa olsunlar, yaşadığımız dünyada bizden önce yaşayıp tarih boyunca iz bırakan toplumların bıraktıkları kalıntılar, (doğal, tarihi ve kültürel değerler) insanlığın ortak mirası olarak kabul görmeli ve herkes tarafından korunmalıdır. Doğal, tarihi kültürel varlıkların gün geçtikçe basit maddi çıkarlar uğruna daha fazla bozulma ve yok edilme tehdidi ile karşı karşıya kaldığı günümüzde, bu ortak mirasın korunması ve zenginleştirilerek gelecek nesillere ulaştırılması daha büyük bir önem arz etmektedir. İnsanın ürettiği bütün maddi kültür varlıkları ve teknolojiler somut; bütün anlamlı değerler, davranış ve kurallar ise soyut kültür elemanlarıdır (Gülcan, 2010, 101). Özellikle korunma ve farklılaştırma açısından üzerinde duracağımız somut kültürel varlıklar, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile korumaya alınmıştır.

Toplumlar, ekonomilerinin güçlüğü oranında dünya üzerinde etkin olma ve varlıklarını sürdürebilme şansına sahiptirler. Bu güçlüğü sağlanması büyük oranda doğal tarihi ve kültürel varlıkların yeterince değerlendirilmesine bağlıdır. Dünya ekonomilerinin ana sektörlerden biri olan turizmin sürekliliği ve yüksek verimliliği, önemli oranda turizm amaçlı kullanılan kaynakların korunması ve geliştirilmesi ile mümkün olabilir (Erdoğan ve Yağcı, 2002/4, 17). Turizm Coğrafyası, insanların içinde yaşadığı doğa ile birlikte oluşturdukları doğal ve kültürel varlıkları turizme yönelik olarak incelemekte, insanlığın ortak mirası olan doğal ve kültürel çevre değerlerinin turizm amaçlı olarak kullanılması, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında etkin görevler üstlenmektedir (Emekli, 2006, 54).

Önemli bir alternatif turizm türü olan kültür turizmi, kazanç getirici etkisinin yanında kültürel değerlerin korunması açısından da üzerinde durulan önemli bir turizm şeklidir. Kültürel ve doğal mirasın korunması 2000'li yıllarda devletlerin ve toplumların en çok ilgisini çeken konulardan biri olup, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve çeşitli organlarının çalışmalarının odaklandığı bir alan durumundadır. Konuya ilişkin birçok uluslararası düzenlemenin yanında, doğal ve kültürel mirasın korunması artık insan hakları ile birlikte değerlendirilmeye başlanmıştır (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002, 189).

Çok çeşitli medeniyetlerin yaşandığı ve mücadele alanı olduğu Türkiye'de çok farklı ve zengin kültür turizmi kaynakları vardır. Ancak bu kaynaklardan yeterince yararlanılamamış ve elde edilen turizm gelirleri düşük kalmıştır (Uygur ve Baykan, 2007, 13). Gerçekten de Türkiye toprakları yerleşme tarihi boyunca dünyanın en hareketli alanlarından biri olmuştur. Pek çok kavmin mücadelesine sahne olan bu topraklar sayısız tarihi kalıntıların ve kültürel değerlerin, doğal güzelliklerin yer aldığı bir coğrafyadır. Ne yazık ki bu kıymetli mirasımız üzerinde yoğun bir yapılaşma ve tahrip edilme baskısı bulunmaktadır. Bu tahribin başlıca nedenleri şöyle sıralanmıştır: Bu alanlar üzerinde mülk sahiplerin haklarının kısıtlandığı, planların yapılmadığı ve zaman aldığı, koruma kurullarının bilimsel ve teknik ölçülere göre sit alanlarını belirlemediği, hızlı ve etkin şekilde korumaya ilişkin kararlar almadığıdır. Ayrıca finansman modellerinin geliştirilemediği, yasal düzenlemelerde koruma alanlarına ilişkin yetki ve görev karmaşası bulunmasıdır. Bu gerekçeler konu ve alan özelinde tartışıldığı zaman haklılık payları bulunabilir. Ancak bu gerekçelerin altında yatan yaklaşım tarzının sorgulanması da gerekmektedir (Tankut, 2005, 10).

Yerleşme tarih boyunca sayısız kültür ve medeniyetlerin birleşme ve çatışma alanında yer alan ve günümüzde de bu özelliğini koruyan Türkiye toprakları üzerinde, birçok halkın bugüne bıraktığı kültür mirasını taşımaktadır. 2010 verilerine göre Türkiye coğrafyasında tespit edilmiş Paleolitik Çağ'dan kalma 452, Neolitik Çağ'dan 371, Kalkolitik'ten 1229 ve İlk Tunç Çağ'ından kalma 2986 yerleşim yeri bulunmaktadır (<http://www.toyprojet.org>). Ülkemiz sınırları içinde yer alan tarihi ve kültürel mirasın köklerinde eski Anadolu kültürleri (Hitit, Likya, Kayra, Frigya gibi), Akdeniz ve Ege kültürleri (Miken, Helen, Roma, Bizans gibi), Orta Asya, İran, İslam, Arap etkileri ile Selçuklu ve Osmanlı kaynakları bulunmaktadır. Bu çeşitlilik ve zenginlik, Türkiye'yi belki de dünyada tek örnek yaparken, bu mirası korumak ve gelecek kuşaklara aktarmak için belirlenecek politika ve stratejiler için çok büyük çabalar harcanmasını da zorunlu kılmaktadır (Dağıstan Özdemir, 2005, 20).

Daha yakın bir zamanda Gaziantep iline bağlı, sınırda bir ilçe merkezi iken 1997 yılında il statüsü kazanmış küçük illerimizden biri olan ve yerleşmelerin MÖ 3000'lere kadar gittiği Kilis, şaşırtıcı derecede zengin tarihi ve kültürel turizm potansiyeline sahiptir. "Kilis" adının Roma Döneminde "Cyrrhus" sözcüğünden geldiği daha sonra "Kiris" günümüzde de "Kilis" olarak telaffuz edildiği ve bu terimin "düz, perhahlanmış" anlamına geldiği ileri sürülmektedir (Hitti, 2011, 292). Kilis'in coğrafi koşulları, özellikle doğası ve verimli toprakları nedeniyle, tarihte güçlü devletlerin ilgisini çekmiş, Makedonyalı İskender, İran Kralı Dara (Daryüs) gibi ünlü kralların istila ve kavgaları, bu topraklarda cereyan etmiştir (Cumhuriyet'in 75. Yılında Kilis, 26).

Kilis, çok eski ve değerli tarihi mirasa sahip kadim bir şehrimizdir. Bu küçücük ilimiz sınırlarında 1890 tarihli Halep Salnamesinde 37 cami, 14 mescit, 4 tekke, 8 medrese, 4 kilise, 2 havra, 1375 dükkân, 5 hamam, 3 bedesten ve 15 han bulunduğu tespit edilmiştir. Bu yapıların çoğu günümüze kadar gelebilmiştir. (Öztürk, 2013, 18). Ayrıca yapılan Arkeolojik yüzey araştırmalarında 39 Geç Kalkolitik Çağ, 47 Eski Tunç Çağı, 38 Orta Tunç Çağı, 39 Geç Tunç Çağı, 40 Demir Çağı yerleşimi belirlenmiştir (www.kilis.nerededir.com). Bugüne kadar yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda dikkat çeken bir özelliği de, yörede Geç Kalkolitik Dönem'den (MÖ 3500 - 3000) Roma İmparatorluğu Dönemi'ne kadar (30 - 395) süren stratigrafik bir sürekliliğin söz konusu oluşudur. Ancak yetersiz tanıtım, alt yapı, organizasyon ve pazarlama gibi sorunlardan dolayı turizm açısından henüz yeterince değerlendirilememiştir.

Foto 2: Kilis'te çeşitli medeniyetlere ait çok sayıda tarihi yapılar yer almaktadır.

Özellikle Osmanlı Medeniyetinin Ortadoğu'ya bakan önemli kentlerinden biri olarak Kilis İlimiz, içinde çok sayıda tarihi kültürel değerlerin yer aldığı ve yerleşim tarihinin çok eskilere dayandığı bir yerdir. Fakat ne yazık ki, çoğu yerde olduğu gibi buradaki kültürel miras kalıntıları da yeterli ilgi ve titiz bir korumadan yoksun, kaderine terk edilmişliğin hüznünü yaşamaktadırlar. Hâlbuki geçmişten bize miras kalan bu alanların titizlikle korunması, harap olanlarının onarılarak orijinal güzelliklerinin ortaya çıkarılması ve gelecek nesillere ulaştırılması gerekmektedir.

Foto 3: Kilis'te Kaybolmaya Yüz Tutmuş Eski Mezarlıklardan Biri.

Şehir ve çevresinde çok sayıda tarihi ev, camii, han, hamam, külliye, çarşı, türbe, mezarlık, konak, sahabe mezarı ve makamı ile antik çağdan kalma muhteşem Ravanda Kalesi ve devasa Oylum Höyük gibi eserler bulunmaktadır. Türbeler, içinde yatan kişilerin belki manevi şahsiyetlerinin etkisiyle iyi-kötü muhafaza edilmektedirler. Ancak şehirde yer alan çok sayıda tarihi mezar ile sahabe mezarı olduğu söylenen birkaç sahabe mezarı ve makamı, su sarnıçları, Sabunhane Binası, çok sayıda eski Kilis evleri tamamen kaderine terk edilmiş bir durumdadırlar. Mesela şehrin en kalabalık caddesinin birinin kaldırımlarında sıkışmış, aralarında 50 m mesafe bulunan iki sahabe mezarı, maalesef sıradan bir mezarmuş

gibi hatta daha acısı kaldırımlardan gelip geçenlerin vurdumduymaz tavırları arasında, sanki gereksiz bir yer işgal ediyorlarmış gibi bir görüntü vermektedirler. Yine Cumhuriyet Caddesi'nin genişletilmesi amacıyla yüzyıllar öncesine tarihlenen türbenin yarısı yok edilmiştir. Hâlbuki önemli tarihi ve kültürel değerlerimiz arasında yer alan bu manevi dinamiklerin yattığı yerlerin (mezarların), manevi değerlerine yaraşır bir şekilde düzenlenerek titizlikle koruma altına alınması, uyarıcı ve bilgilendirici levhalarla ziyaretçilerin dikkatine sunulması gerekmektedir.

Foto 4: Kilis'te yer alan çok sayıda tarihi yapılar, üzerlerine ve çevrelerine kondurulan beton ve metal malzemelerle bozulmakta ve özgünlüğünü kaybetmektedir.

Eski şehir yerleşmesinde yer alan çok sayıda tarihi ve kültürel değeri yüksek, taş ve ahşap yapılı Kilis evlerinin giderek bozulduğu ve ortadan kalktığı da dikkat çekmektedir. Tarihi sit alanı içine alınarak korunması gereken bu tarihi ve kültürel varlıkların yanlarına, yakın çevrelerine veya üzerlerine beton, taş, briket, ahşap ve metal malzemelerle kondurulan uyumsuz eklentiler, yapının özgün mimarisine zarar vermektedir (Foto 3). Bazı tarihi ve kültürel değerlerin, Tarihi Koruma Kanunu alanı kapsamı dışında kaldığı söylenerek bozulmalarına ve tahrip edilmelerine kayıtsız kalınmaktadır.

Foto 5: Kilis'te günümüze kadar ulaşmış birçok tarihi miras kaderine terk edilmiştir.

Tarihi değerlerin birçoğu yağış, ısı farklılıkları, sel, fırtına gibi doğal iklim olaylarının tahrip edici etkilerine açık olup günden güne aşınmaktadır. Bir kısmı ise definecilerin kazıları sonucu ciddi zararlar görmektedir. Bu değerlerin büyük bir kısmı bakımsız ve ilgisizlikten yoksun, kaderine terk edilmişliğin hüznü içindedirler (Foto 4).

Kilis'in simgesi durumunda olan başta Ravanda Kalesi olmak üzere diğer birçok tarihi kültürel değerler de ilgisizlik ve bakımsızlık içinde olup kaderine terk edilmişliğin hüznünü yaşamaktadırlar. Söz konusu eserlere zaman geçirilmeden gereken ilgi ve alakanın gösterilmesi, mimar ve sanat tarihçilerinin kontrolünde, aslına uygun bir şekilde restorasyonlarının yapılması ve korunması kültürel turizm ve temiz bir çevre için de son derece büyük önem arz etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

İnsanların en rahat yaşadığı yer doğal ortamdır. Canlıların yaşayabildikleri tek doğal ortam olan yeryüzü, İnsanlık tarihi boyunca son bir yüzyılda olduğu kadar bozulup kirletilmemiştir. Bu kirlenme ve bozulma daha şimdiden canlı hayatı üzerinde çok ağır bedeller ödetmeye başlamıştır. Ciddi tedbirler alınmazsa insanoglu doğa katliamının bedelini yakın gelecekte çok ağır bir şekilde ödemek zorunda kalacaktır.

Ülkeler, ekonomik anlamda gelişirken gelecek nesilleri nasıl bir tehlike içinde bıraktıklarını önemsememiş ve çevreyi tehdit eden yollarla ekonomik gelişmelerini ısrarla sürdürmeye çalışmışlardır. Ancak zamanla çevre kirliliğinin ulaştığı düzey ülkeleri, sadece ekonomik gelişmenin ön planda tutulduğu bu ısrarlarından vazgeçirmiş, çevrenin korunarak ekonomik gelişmenin sağlanması amacına yönlendirmiştir. Kilis'te de Türkiye'nin temel sorunlarından biri olan ve ekolojik dengeyi bozan atık maddeler konusunda daha ciddi düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Doğal çevreyi kirleten atık maddelerin olumsuz etkilerini en aza indirecek tedbirler alınmalıdır. Ancak bu şekilde şehir için sürdürülebilir bir çevre politikası geliştirilebilmesi mümkün olacaktır.

Kilis'te doğal bitki örtüsü kesim, aşırı otlatma, tarım arazisi açma ve yangın gibi sebeplerle büyük oranda tahrip edilmiştir. Bu tahribatlar, doğal dengeyi bozmuş, erozyonu hızlandırmış, toprak örtüsünden yoksun ve çıplak kayalıklarla kaplı gelir getirmeyen arazi oranını artırmıştır. Bu olumsuz gelişmelerin önüne geçmek için çıplak kalan alanların daha fazla ağaçlandırılması, aşırı ve zamansız otlatılmanın kontrol altına alınması, eğimli yamaçlarda erozyonun önlenmesi için akılcı tedbirlerin alınması gerekir.

Yüzyılın beşeri felaketi haline gelen kırdan kente göçün mutlaka bir şekilde önlenmeli, şehre yığılan yoğun nüfusun doğrudan veya dolaylı olarak doğal ve kültürel mirasa daha fazla zarar verilmesinin önüne geçilmelidir. Kısa vadede getirim elde etme uğruna, verimli tarım arazileri gittikçe daha fazla şehirselleşen alanlara dönüştürülmektedir. Bu olumsuz gelişme ekolojik dengeyi bozmakta özellikle şehir insanının yaşam kalitesini düşürmektedir. Ülkede tarım ve hayvancılığın can çekiştiği, bu alanlarda temel besin kaynaklarının dahi ithal edilmeye başlandığı bir dönemde bu olumsuz gelişmenin önüne geçmek daha büyük bir önem arz etmektedir. Şehirlerin asıl kurulup gelişmeleri gereken yerler, verimli tarım arazilerinin kenarlarında yer alan verimsiz, çorak yamaçlardır. Kilis çevrelerinde bu araziler geniş alanlar kaplamaktadır. Binlerce yıllık yerleşme tarihimizde buralar yerleşim yerleri olarak kullanılmış, verimli düzlükler ise tarım faaliyetlerine ayrılmıştır.

Eski şehir dokusunun bulunduğu alanlar mümkün olduğunca araç trafiğinden arındırılmalıdır. Yol güzergâhları, çok geniş bir alan kapsamayan bu dokunun kenarlarına kaydırılmalıdır. Tarihi yapıların aslına uymayan, orijinalliklerinin bozulmasına ve bütünlüklerinin kaybolmasına sebep olan çirkin eklentilerin yapılması yasaklanmalıdır. Tarihi Koruma Kanunu alanı kapsamı dışında kaldığı söylenerek bozulmalarına ve tahrip edilmelerine kayıtsız kalınan yapıların, bir an önce Tarihi Eserleri Koruma Kanunu kapsamına dâhil edilerek zarar görmeleri önlenmelidir.

Kaderine terk edilen tarihi ve kültürel eserlere zaman geçirilmeden gereken ilgi ve alakanın gösterilmesi, mimar ve sanat tarihçilerinin kontrolünde, aslına uygun bir şekilde restorasyonlarının yapılması ve korunması, hem alternatif turizmi geliştirecek hem de bu değerli mirasın gelecek kuşaklara aktarımını sağlayacaktır.

Önemli tarihi ve kültürel değerlerimizin onarılıp düzenlenerek titizlikle koruma altına alınması, ışıklandırılıp uyarıcı ve bilgilendirici levhalarla ziyaretçilerin dikkatine sunulması hem yok olma tehlikelerini ortadan kaldıracak hem de kültürel turizm alanında ülke ekonomisine önemli girdiler sağlayacaktır.

Nüfus artışıyla beraber oluşan plansız kentleşme, betonlaşma ve endüstrileşme ile doğal kaynakların ölçsüz bir şekilde kullanımı sadece doğal ortama zarar vermemekte, aynı zamanda doğal, tarihi ve kültürel mirasa da ciddi zararlar vermektedir. Şüphesiz insan soyunun devam etmesi için nüfusun artması gerekir. Ancak toplumların geleceğini tehdit eden hayati önemi haiz sorunlarla karşılaşmamaları için nüfus artışının dengeli olması yannda; beslenme, barınma, iş ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarının da yeterince karşılanması gerekir. Eğitim seviyesinin düşük, işsizlik oranının yüksek olduğu toplumlarda suç işleme oranları artar.

Son yıllarda Suriye’de yaşanan iç savaşlardan dolayı Kilis nüfusuna, bir Kilis nüfusunun daha eklenmesine sebep olan göçlerle çevre kirliliği sorunları bir kat daha artış göstermiştir. Bu kapsamda farklı kültür değerlerine sahip olduğumuz bu insanların özellikle temizlik ve temiz bir çevre, yaşanabilir bir doğal ortam konularında eğitilmesi gerekmektedir. Temiz bir doğal ortamın insan yaşamındaki önemi, kirlilik şekilleri ve kirliliğin çevrede oluşturduğu tahribatlarla insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri, kitle iletişim araçları da kullanılarak kurs, seminer, panel, spot, film, tiyatro, oyun gibi örgün ve yaygın eğitim faaliyetleri toplumun her kesimini kapsayarak daha etkili bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

Doğal ve kültürel varlıklar üzerinde olumsuz etiler bırakan ve çevre kirliliğine sebep olan petrol ve kömür gibi fosil yakıtlar yerine, doğalgaz ile rüzgâr ve güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik politikalar geliştirilmelidir. Özellikle temiz bir enerji kaynağı olarak bilinen doğalgazın kullanımının yaygınlaştırılması için teşvik edici tedbirler alınmalıdır. Kilis’in konumu dolayısı ile hem rüzgâr hem de güneş enerjisinden yararlanma olanağı oldukça fazladır. Geliştirilecek çevre politikalarının bu avantajlar ışığında değerlendirilmesi, Kilis’in çevre problemlerinin çözümünde oldukça hızlı ve etkili bir katkı sağlayacaktır.

Tarihi kültürel değerler üzerinde ve çevresinde gerçekleştirilen yapısal müdahaleler dikkatle izlenmeli, Bu değerli mirasın çirkin beton yapılarla özgünlüğünü bozan eklentilere kesinlikle izin verilmemeli, bu değerli varlıklar titizlikle korunmalı ve restore edilmelidir.

Yakın sayılabilecek bir geçmişte doğal bitki örtüsünün daha geniş alanlar kapladığı Kilis Yöresindeki değerli doğal miras, antropolojik etkilerle tahrip edilerek günümüzde yerini çıplak alanlara bırakmıştır. Erozyon tehlikesinin iyiden iyiye kendini hissettirdiği Kilis çevresindeki tepeler ve aşınım yüzeylerinin zaman geçirilmeden tekrar yeşillendirilmesi, temel doğal yaşam ortamları olan hava, su ve toprak dengesini koruyacak, etkisini gün geçtikçe artıran erozyon felaketini de önleyecektir.

Yurdun birçok yerinde olduğu gibi Kilis çevresinde de verimli tarım arazileri akıl almaz bir şekilde imara açılmaktadır. Şehrin gelişme yönünün, çevresinde zeminin daha sağlam olduğu aşınım yüzeyleri, tepe ve yamaçlar yerine, verimli tarım arazilerinin bulunduğu ova tabanlarına doğru çevrilmesi, sebep ne olursa olsun hazmedilebilecek olumlu bir gelişme olmayıp, kısa vadede birilerine getirim sağlayan ancak uzun vadede zenginlik kaynaklarımıza zarar veren kötü bir gelişmedir. Bu şekilde tarım arazilerinin gün geçtikçe daralması, hem giderek daha çok önem kazanan bitkisel tarım ürünlerinin üretim miktarlarını düşürmekte, hem toprak kirliliğinin alanını genişletmekte hem de bir deprem kuşağı üzerinde bulunması gerçeği ile karşı karşıya bulunan ülkemizde, olası şiddetli bir depremde büyük faciaların yaşanmasına davetiye çıkarmaktadır.

Şehrin güney ve doğusuna doğru genişleyerek uzanan ve verimli tarım alanı olarak kullanılması gereken araziler, hızla gelişen yapılaşma ile yerleşim alanı haline getirilmektedirler. Böylece hem verimli tarım alanları azalmakta hem de şehirleşmenin hızlandırdığı çevre kirliliğinin boyutu genişlemektedir. Şehirleşmenin bu verimli tarım arazilerinin kapladığı alanlara değil, yerleşmeye daha uygun olan çorak verimsiz ve aynı zamanda sağlam zemine sahip çevredeki aşınım yüzeyleri ve tepelere yönlendirilmesi uzun vadede büyük faydalar sağlayacaktır. Şehirde özellikle hâkim rüzgâr yönlerinin üzerinde bir yapay set teşkil eden ve hava sirkülasyonunu önleyerek kirliliği artıran dikey yapılaşmanın önüne geçilmeli, bunun yerine topografyanın da uygun olduğu yatay yapılaşma düzenine geçişler teşvik edilmelidir.

Kilis Şehri etrafında rekreasyon alanı olarak düzenlenebilecek geniş sahalar vardır. Buralarda oluşturulacak rekreasyon alanları şehirdeki çevre kirliliğine olumlu yönde katkıda bulunacağı gibi, sıcak bir iklimte sahip olan yöre halkının dinlenebileceği yeni mesire yerleri olarak hizmet verecektir. Oluşturulacak yeni yeşil alanlar, insanların gün geçtikçe artan doğal yaşam özlemini kısmen de olsa giderecek, şehirlerin çok katlı bina, asfalt ve beton kaplamaları arasında bunalanlara rahat nefes aldıracaktır.

KAYNAKÇA

- Atalay, İbrahim (2011). *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*. İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Atalay, İbrahim (2015). *Ekosistem Ekolojisi ve Coğrafyası*. İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Atalay, İbrahim (2011). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Çelik, Selahattin (2018). Kilis'te Turizm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S: 59, s: 329-343.
- Doğanay, Hayati (1997). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi.
- Dağıstan Özdemir, Melike (2005). Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış, Planlama Ankara: TMMOB, Şehir Plancıları Odası Yayını, S. 35(1), s. 20-25.
- Emekli, Gözde (2006). Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm. İzmir: *Ege Coğrafya Dergisi*, S: 15, s: 51-59.
- Erdoğan, Nazmiye; Yağcı, Özgür (2002). Sürdürülebilirlik Bağlamında Ekoturizmin Sosyal, Ekonomik Ve Çevresel Etkiler Bakımından Değerlendirilmesi. Ankara: In *First Tourism Congress of Mediterranean Countries* (pp. 17-21).
- Hitti, Philip K. (2011). *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*. İstanbul: Babil Com Yayınları, Arasta Bilgi Teknolojileri Paz. Dağıtım Tic. ve San. Ltd. Şti.
- Gülcan, Bilgehan (2010). Türkiye'de Kültür Turizminin Ürün Yapısı ve Somut Kültür Varlıklarına Dayalı Ürün Farklılaştırma İhtiyacı. Ankara: *İşletme Araştırmaları Dergisi*, S. 2/1, 99-120.
- Kesci, Ökkeş (1994). *Kilis Yöresinin Coğrafyası*. Kilis: Kilis Kültür Derneği Yayınları
- Kurtar, Ceyda; Somuncu, Mehmet (2013). Kentsel Kültürel Mirasın Korunması ve Sürdürülebilirliği: Hamamönü Örneği. Ankara: *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2(1), s: 35-47.
- Öztürk, Mustafa (2013). *Uluslararası Muallim Rifat Kilis ve Çevresi Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası.
- Öztürk, Yüksel; Yazıcıoğlu, İrfan (2001). Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma. Ankara: *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, S:2, s: 183-195
- Tankut, G. (2005). *Doğal ve Tarihi Çevrenin Korunması: Sorunlar ve Olası Çözümler, Planlama*. TMMOB Türkiye Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara: S. 31, s. 9-12.
- Tümertekin, Erol; Özgüç, Nazmiye (2014). *Beşeri Coğrafya İnsan Kültür Mekanı*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Uygur, Selma; Baykan, Eda (2007). Kültür turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri. Ankara: *Ticaret ve Turizm eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2.
- Yıldız, Zafer (2011). *Kilis İlinde Coğrafi Özellikler Bakımından Zeytin Tarımı*. Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Cumhuriyet'in 75. Yılında Kilis*. Ankara: Önder Matbaacılık Ltd. Şti.
- Kilis Gezi Rehberi*. Kilis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- <http://www.toyprojet.org>